

zopet spreminja. Pri tem so sodelovali različni družbenopolitični ali antropogeni elementi kot vzpodbuda ali zavora. V recentnem, povojnem gospodarskem in družbenopolitičnem razraščanju se ne srečavamo le s prostorskim, kakovostno mnogo pestrejšim geografskim okoljem in širjenjem gravitacijskega območja, temveč tudi s še vedno prisotnostjo nekaterih zgodovinskih ostankov, npr. ohranjenost prvobitne prometne smeri čez Košaški klanec, prometni zamašek ob Partizanski cesti, starejša koncentracija industrije v meljskem bazenu ali ostanki prejšnje zemljiške razdelitve itd. To vse ima, kot smo slišali, določeno vlogo v razvoju cestnega prometa in urbanizacije.

Dobro ogledalo o vlogi bližnjega ali oddaljenjšega geografskega okolja je tudi širjenje mestne aglomeracije, ureditvenega območja mesta in bližnjega ali oddaljenjšega gravitacijske zaledja. Učinki družbenopolitičnih in gospodarskih dejavnikov morejo pri tem postati zaradi vse tesnejšega prepletanja med naravnimi in antropogenimi dogajanja sestavni del novega, preusmerjenega geografskega okolja. Naravno okolje se ob tem spreminja tudi v sebi. O »naravnem okolju« Maribora je zato že dolgo težko govoriti, povsod so v njem sledovi človekovega ali družbenega udejstvovanja. Pokriva ga kakovostno kot količinsko pestrejšo, učinkovitejšo in mobilnejšo stvarno geografsko okolje.

OPOMBE

1. Svetozar Ilešič, Pogledi na geografijo, str. 85, Ljublj. 1979. — 2. *ibid.*, str. 288. — 3. Mlinarič Jo-

že, Maribor do 18. st., Krajevni leksikon Slovenije IV. knjiga, str. 174, Ljublj. 1980. — 4. Gradivo za zgodovino Maribora, I. zvezek, Maribor 1975, GZM/3. V imenovani listini se omenjajo tudi današnja Kamnica, Melje, Polskava v izvorni obliki. V naslednjem dokumentu GZM/4 je omenjena Pesnica. V listini GZM/31 iz leta 1193 se omenjajo: kraji Brezin (današnji Šober), Bistrica pri Limbušu, Hulm (današnja Pekrska gorca). — 5. V dokumentu iz l. 1164, GZM/3 sta omenjeni dve kmetiji pod mariborskim gradom. Kaže, da je to že del agrarnega naselja in prva sled bodočega mesta ob Dravi. — 6. Ob tej trasi so tudi najstarejši kraji v današnji ožji mariborski regiji. V listinah se omenjajo: že leta 985 današnje Razvanje, Kamnica l. 1091, Hoče 1146, zelo zgodaj tudi Radvanje. Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev, I. knjiga, Ljubljana 1926. — 7. Franjo Baš, Maribor, historično geografski razvoj, Geografski vestnik II, Ljublj. 1926. — 8. G. Puff, Marburg in Steiermark, Graz, 1847. — 9. Ivan Mohorič, Zgodovina železnic na Slovenskem, str. 81, Ljubljana 1968 (Do Beljaka je bila proga zgrajena l. 1864). 10. Anton Melik Slovenija-Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, II., str. 386, Ljubljana 1957. — 11. Svetozar Ilešič, Preostanki preteklosti kot element resničnega geografskega okolja, Geografski vestnik, XXXVI., Ljubljana 1964. — 12. V nekaterih turističnih prospektih in informacijah se javlja tudi ime »Mariborsko jezero. (npr. Naših 30 let — Maribor v občini in regiji ob 30-letnici osvoboditve, Maribor 1975). Menimo, da je ime »Bresterniško jezero« geografsko bolj upravičeno, saj je v neposredni bližini dokaj obljuden kraj Bresternica in del potopljenega sveta je tudi v njeni katastrski občini. — 13. Svetozar Ilešič, Slovenske pokrajine (Geografska regionalizacija Slovenije), Pogledi na geografijo, str. 417, Ljubljana 1979.

ARHEOLOŠKA PRETEKLOST MARIBORA

STANKO PAHIČ

Mariborski kraj zajema prostor, na katerem se stikajo različne pokrajinske prvine. Tu se Drava izvije iz ozke doline med Pohorjem in Kozjakom, na jugovzhodu se odpre ravnina Dravskega polja, proti severovzhodu pa sega v gričevje Slovenskih goric. Ravnica ob Dravi je tu že sama precej razgibana: strmi južni breg Drave preide v terasasto območje nekdanjih rečnih strug, severni breg pa ima ob znožju kozjaških in slovenjegoriških grebenov tu prav tako terasasto stopnjevano prisojne police. Za naselitev

človeka so bili tako že od nekdaj podani dobri pogoji, a tudi prehod prek reke s pomočjo čolnov ni bil nikoli težaven. Če upoštevamo še širšo okolico tega prostora — Dravsko dolino s koroško kotlino na zahodu, Dravsko polje z ugodnimi prehodi proti osrednji Sloveniji na jugu, ravnine ob Dravi vse do panonskih nižin na vzhodu ter lahko prehodni slovenjegoriški svet na severu — potem vidimo, da je mariborski okoliš tudi izrazito prehodno območje.

Vendar pa kljub vsemu temu ta kraj ni prišel do take veljave, da bi si nekdanji prebivalci v pradavnini in rimski dobi ustvarili vsaj tako pomembno naselbino, kot jo v bližini poznamo v prednikih Ptuja ali Celja. Temu ni kriv kraj sam, temveč naseljitveni in trgovski tokovi v njegovem širšem zaledju, ki je svoje daljinske poti usmerilo prek bolj odprtega ptujskega območja. To velja tako za prastaro trgovsko prometnico, »jantarsko pot« med severom in jugom, kot za njeno civilizirano naslednico — glavno rimsko cesto med severno Italijo in srednjim Podonavjem. Mariborski kraj je pri tem ostajal v kotu

vzhodnega obrobja Pohorja in Kozjaka, a tudi druga, naseljitvena vzhodno-zahodna smer se je tod končavala pred dravsko sotesko pri Fali. Podobno zakotna je bila tudi poseljenost tega območja, ki se je izraziteje zgostila enkrat samkrat v prazgodovini ter pozneje v rimski dobi, vselej pa je — kot spoznavamo po dosedanjih arheoloških najdbah — obsegala le skromne zaselke in posamična domovanja.

Paleolitskih kulturnih ostalin na območju Maribora ni, čeprav poznamo od tod nekaj ostankov pleistocenskih živali. Res da je spreminjanje tokov Drave v ledeni dobi šele ust-

Prazgodovinska najdišča v mariborskem kraju. (Oznake najdišč po seznamu v Casopisu za zgodovino in narodopisje n. v. 4 [1968] 40 ss)

varjalo tla za naselitev neposredno ob reki, zato bi kakšne možnosti za bivališča človeka na območju med že odkritima najdiščema v jamah Vindija pri Varaždinu in Herkove peči na Kozjaku lahko iskali še najprej v nekaterih nepreiskanih jamah na Pohorju.

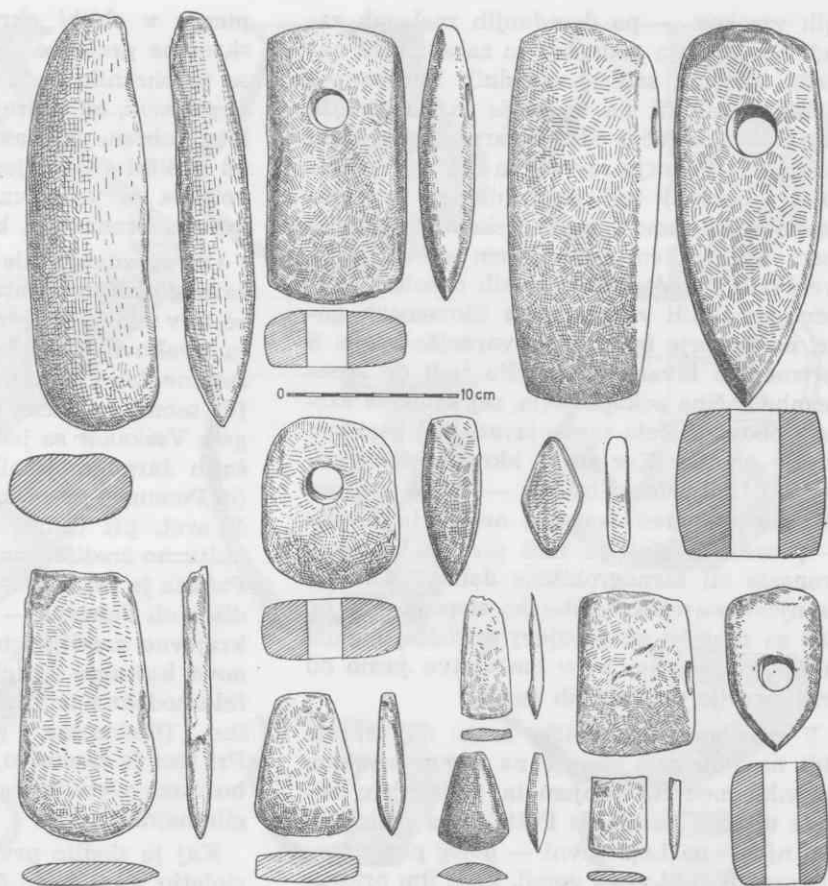
V gozdni pokrajini po koncu mrzlih dob poznega pleistocena je tod prevladoval mešan gozd s številnejšo bukvijo in kostanjem na Pohorju ter hrastom na ravninah. Gozdovi gotovo niso bistveno ovirali najstarejših prebivalcev Podonavja na poti za novimi bivališči v predalpskem svetu. Najbližje izmed njih je trenutno znano v Spodnjem Dupleku, medtem ko se je na ožjem mariborskem prostoru doslej našlo le raztreseno kamnito orodje. Njegova razprostranjenost na obeh bregovih Drave ter ob pohorskem znožju pa kaže, da je bil mariborski kraj že tolikanj obljuden, da pri katerem izmed dosedanjih najdišč morebiti ne gre le za izgubljen predmet, temveč tudi za sled nekdanjega bivališča, ki še ni raziskano. Kamniti izdelki — kopače, sekire, zagozde, dleta — sami še ne izdajajo prepričljivo dobe, v kateri so jih ljudje izdelovali in uporabljali, zato se lahko pri tem zanesljiveje opremo le na ostanke lončenine. Medtem ko bi večina kamnitih orodij po obliki in kamnini lahko pripadala že mlajši kameni dobi, pa dajejo ostanki lončenih posod po dosedanjih raziskovanjih nekoliko mlajši vtis in sodijo predvsem v bakreno dobo (eneolit) med 2400 in 1900 pred n. š. Šele bodoča odkritja bodo morebiti potrjila, da so tudi v mariborskem kraju živeli ljudje že v sredini 3. tisočletja pred n. š., a dokler o tem ni dokazov, moramo verjeti, da sodijo tudi mariborske najdbe v mlajši čas in so tako del tako imenovane »lasinjske kulture«, ki zajema obsežno območje severozahodne Hrvaške, mnogih predelov Slovenije in južne Avstrije. Kamniti predmeti v mariborskem kraju so v tem okviru zanimivi predvsem po svoji razprostranjenosti, ki kaže na navidezno gostoto v vzhodnem delu mestnega predela na levem bregu Drave. Hkrati lahko po njih sklepamo na ugoden nastanek dveh prometnih poti in poznejših naselitvenih območij ob Dravi prek Pobrežja in starega Maribora proti Kamnici ter prek Miklavža in pohorskega znožja proti Rušam. Vmesni pas brezvodnih tal se je ohranil še do danes kot ostanki pretežno borovega gozda od Lim buša proti sredini Dravskega polja. Po obliki sodijo mariborski kamniti izdelki deloma k podonavskim zvrstem preluknjanih sekir in kopač ter različnim ploskim sekiram in dletom.

Mnogo redkejšo so najdbe iz zgodnje bronaste dobe (1700—1500), ko tudi drugod po Slovenskem ni mnogo sledov o naselbinah in grobovih. Na visokem južnem bregu Drave so doslej našli le dvoje predmetov, ki sta tako posredni dokaz, da so se prazgodovinski ljudje vsaj potikali tod, če že niso imeli kakšne skromne naselbine. Tako je v Smoletovi ulici prišel na dan glinast vrček, kakršni so značilni za tako imenovano »pramenasto« lončenino, čeprav njegov okras ni iz pramenov vrvice, temveč iz nizov bolj grobih vrvičnih vtisov, ki mu dajejo poseben značaj. Iz zgodnje bronaste dobe je tudi v Jezdarski ulici najdena bronasta sekira z ozkimi robniki po obliki značilna za stopnjo A 2, vendar sama po sebi pogost pojav in tu v Mariboru najbrž le izgubljen predmet.

Iz srednje bronaste dobe (1500—1300) je doslej znana le plavutasta bronasta sekira iz Kamnice, ki pa bi ob številnosti takih najdb lahko bila tudi nekoliko mlajša. Zato ni zanesljivih dokazov, da so tudi v mariborskem kraju živeli ljudje tako imenovane »kulture gomilnih grobišč«, ki je za to obdobje značilna za avstrijsko-madžarski predalpski prostor in sega še v naše kraje.

Mariborski prostor je postal živahneje obljuden šele v pozni bronasti dobi oziroma v času kulture žarnih grobišč (1300—700), ko se tudi tod pojavijo sprva zakopane najdbe bronastih predmetov, pozneje pa žarna grobišča. V zgodnejši stopnjo sodita skupini zakopanih bronastih predmetov na obrobjih mariborskega kraja — na Hočkem Pohorju na jugu in v Peklu na najbližjih grebenih Slovenskih goric na severu. Na Pohorju so po nekaterih znakih domnevali celo o obstoju livarne bronastih izdelkov, za katero bi bila presenetljiva predvsem lega na 800 m visokem pohorskem pobočju. Za najdbo v Peklu pa je značilno, da so bili predmeti zakopani v dveh skupinah, od katerih so v eni prevladovali srpi, v drugi pa razbiti ostanki drugih izdelkov od mečev do zapestnic. To zbuja vtis, da gre za posvetilni zakop, za kar sicer ni drugih dokazov, zato je morebiti pomembneje v tej najdbi videti opozorilo, da je čez preval v Peklu najbrž že od davna vodila kakšna prehodna pot. Ta bi lahko bila pomembna za zgodnje naseljevanje, o katerem v Mariboru samem še ni sledov, poznamo jih pa že iz nekaterih drugih ne predaljenih območij.

Žarnogrobiščni naseljenci so dosegli Maribor šele v drugem naselitvenem valu okrog leta 1000, saj sodijo najdbe iz doslej odkopanih grobov iz vseh treh mariborskih žarnih

Zvrsti kamnitega orodja iz mariborskega prostora

grobišč — ob Mladinski ulici, na Pobrežju in v Radvanju — v stopnjo Hallstatt B, ki zajema čas prvih treh stoletij zadnjega tisočletja pred n. š. Nobeno izmed grobišč skupno z več sto grobovi ni bilo raziskano v celoti, zato so znane grobne celote le za večji del grobišča na Pobrežju. Tam je bilo mogoče razločiti posamezne skupine grobov s starejšimi in mlajšimi najdbami, medtem ko so na podobnem grobišču v Rušah poskušali zasledovati širjenje grobov v eni smeri in so na tej podlagi zasnovali razčlenitev najdb na tri stopnje Ha B 1 — 3 po stoletjih (1000 do 700), najdišča pa pripisali tako imenovani »ruški skupini«.

Nemoteno nekajstoletno nizanje grobov govori za razmeroma mirno obdobje naselitve na obeh bregovih Drave, ki je na južni strani segala prek Limbuša do Ruš. Prebivalci so pepel svojih na grmadi sežganih rajnih pokopavali v plitve jame tesno drugo ob drugi, pri čemer so za shranjevanje kostnih ostankov in raznih pridatkov često uporabili velike ali manjše posode — žare. Te in druga v grob položena lončenina nam prikazuje izbor takratnih lončarskih izdelkov od največjih do najmanjših posod, izdelanih kar doma. V

nasprotju s tem pa so bronaste predmete — nože, britve, igle, ovratnice, zapestnice, fibule in drugo — prinesli sem iz raznih livarskih središč in nam tako izdajajo tudi širše trgovske in kulturne stike v vzhodnoalpskem svetu. Med kovinskimi pridatki v grobovih ni bilo orožja, prav tako pa od tod še ne poznamo pomembnejših ostankov sicer že obstoječih kovinskih posod. Različnost predmetov po vrsteh in številu v posameznih grobovih sicer govori za socialne razlike med prebivalstvom, vendar še ne za takšne, ki bi omogočale vidno izločanje posameznikov nad svojim družbenim okoljem.

K vsem trem mariborskim žarnim grobiščem — pa tudi ne najbližjim sosednjim — doslej še niso odkrili pripadajočih naselbin, zaradi česar je naselitvena podoba mariborskega kraja v tem obdobju bistveno osiromašena. To je na prostoru s tako obsežnimi sodobnimi gradnjami že kar težko razumeti, zato se morajo ostanki naselbin v bližini grobišč pač skrivati v tistih predelih mesta, ki doslej še niso bili pozidani.

Žarnogrobiščna naselitev mariborske ravnice je doživela konec v 8. stoletju, ko so se prebivalci mariborskih naselij zaradi zuna-

njih vzrokov — po dosedanjih razlagah zaradi poslabšanja podnebja in zaradi tega nastalih verižnih selitev vzhodnih ljudstev — morali umakniti na varnejše in odročnejše kraje. Po naključju odkriti žarni grobovi pod Poštelo na Pohorju so vsaj za del tega prebivalstva pokazali tudi pot umika na varnejše vzpetine. Ne samo v mariborskem okolišu, po vsem obdravnem ravninskem svetu so se prebivalci dotedanjih nižinskih naselbin pretežno umaknili v notranjost Slovenskih goric, na Pohorje in v druge varnejše kraje. S spremembo bivališč, je prišlo tudi do spremembe načina pokopavanja, saj so plane žarne grobove pričele zamenjavati nad pepelom nasute gomile. Ker so se hkrati pričeli pojavljati tudi železni izdelki — sprva kot nakit, pozneje predvsem kot orožje in orodje — pomeni 8. stoletje tudi prehod iz pozne bronaste ali žarnogrobiščne dobe v železno. Za njeno starejšo, halštatsko stopnjo (700 do 400) so značilni novi pojavi gradišča, gomile in železo, medtem ko v lončarstvu jasno od seva izročilo poprejšnjih časov.

V mariborskem okolišu se to najočitneje vidi na Pohorju, kjer je na 500 m visokem obronku med Radvanjem in Razvanjem nastala utrjena naselbina Poštela, na polici tik pod njo — na Lepi ravni — poleg prvih žarnih grobov tudi vrsta gomil, ki se jim pridružujejo še obsežnejše gomile pod Pohorjem — v Razvanju in Pivoli. Gradišče Poštela doslej še ni bilo v celoti preučeno, a po obsežnejših izkopavanjih W. Schmidta poznamo od tam vrsto ostankov lesenih koč, sestav zemeljskih okopov in številne najdbe. Novejša obdelava teh najdb je pokazala, da je bila Poštela v resnici naseljena od 7. do 5. stoletja pred n. š. (v Ha C 1-2 in Ha D 1 stopnjah), kar potrjujejo tudi grobne najdbe iz gomil, ki kljub različnim kopačem prav tako še niso povsem raziskane.

Med pošteljskimi najdbami prevladujejo ostanki naselbinske lončenine, torej posodja v podobnem izboru zvrsti kot v poprejšnji dobi. Med bistvene novosti sodi barvanje večjih posod ter novi vzorci okrasja. Od izdelkov iz gline so bili tu številnejši tudi ostanki uporabnih in posvetilnih podstavkov na ognjiščih ter glinasti deli stavev. Kovinskih predmetov je bilo malo: poleg nekaj železnih izdelkov so doslej našli komaj kak bronast predmet.

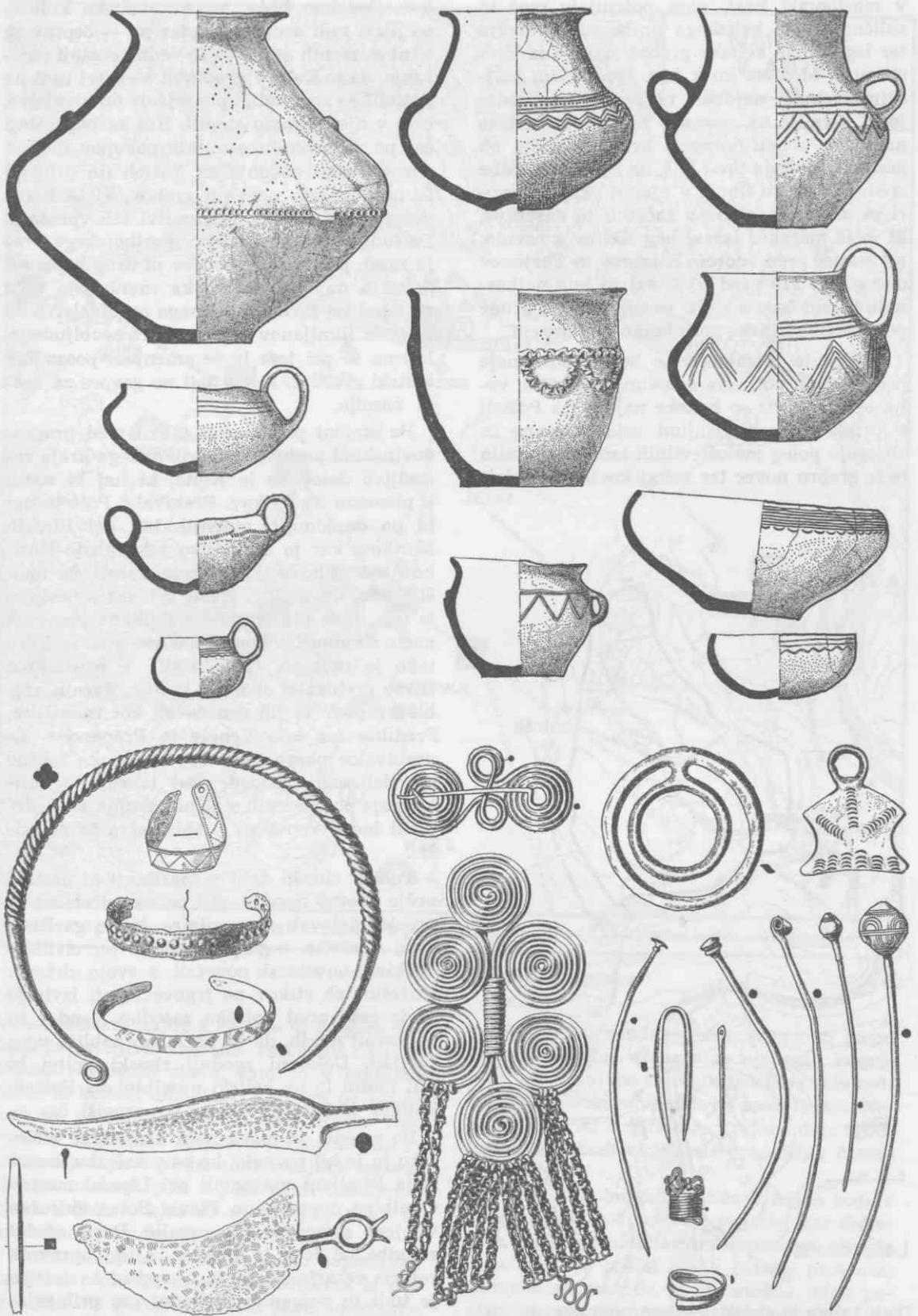
Tudi iz gomil so po raznih kopačih ostale le skice grobov in posamične najdbe, ni pa nobenih grobnih celot. Značilen je en sam pokop pod gomilo, kjer so na nekdanja tla ob ostankih pepela in pridatkih naložili ka-

menja v obliki okrogle grobne obloge ali skromne grobnice. Nekaj glinastega posodja se je ohranilo le iz novejših izkopavanj na Lepi ravni, od poprej pa so od tam ohranjene le narebrenne bronaste zapestnice ter bronasti našitki nekdanjega pasu, iz gomil v Pivoli pa še večglava igla, tulasta sekira in ostanki bronastega kotlička.

Ob spoznanju, da so se na Pošteli naselili žarnogrobiščni prebivalci z mariborske ravnice, so v teku preučevanja, kako in od kod so se tu uveljavili novi izdelki in kulturne prvine železne dobe, za katere so poprej menili, da so jih semkaj prinesli novi prebivalci od drugod. Vsekakor se je težišče naselitve poprejšnjih žarnogrobiščnih prebivalcev Podravja (in Pomurja) premaknilo z ravnin v odročnejši svet, pri čemer je novo naselitveno in kulturno središče nastalo ob avstrijski Solbi. Poštela je pri tem — podobno kot druga gradišča ob Pohorju — imela le obrobni pomen krajevne naselitve in sodi v tem obdobju v novo kulturno skupino, ki zajema starejše-železnodobna najdišča od Obsolbja do hrvaške (Podravine («Obsolbje—Martijanec»)). Pri tem je zanimivo, da v ravninskem mariborskem svetu iz tega obdobja skoraj ni drugih najdb.

Kaj je sledilo prvi naselitvi Poštele po 5. stoletju pred n. š., še ni razjasnjeno. Že zaradi tako rekoč popolne odsotnosti mlajših grobov ne samo pod tem gradiščem, temveč po širšem Podravju in Pomurju, ni upravičeno sklepati na nemoteno nadaljevanje naselitve ter si odsotnost mlajših kovinskih najdb razlagati kot kulturno osiromašeno životarjenje do pričetka novih, keltskih vplivov. V času, ko doživljata osrednja in južna Slovenija razcvet situlske umetnosti — v 5. in 4. stoletju — ni tod o tem ne duha ne sluha, čeprav razvodnica med Dravo in Savo za pretok trgovskega blaga in duhovnih dobrin nikoli ni bila nepremostljiva ovira. Zato ni verjetno, da bi Podravje s Poštelo v tem času sodilo v območje tako imenovane pozno-železnodobne »vzhodnonoriške kulture« na avstrijskem Štajerskem, ki je zaradi odsotnosti grobov že sama po sebi vprašljiva. Po drugi strani pa tudi ni podatkov o tem, ali so bili vzrok prenehanju naselitve Poštele skitski vpadi ali kakšni drugi dogodki.

Prva znamenja nove naselitve Podravja se pojavijo spet ob koncu 3. stoletja pred n. š., in sicer so to plani žgani in okostni grobovi Kelto, ki so prispeli v te kraje z vzhoda in se — podobno kot nekoč poprej žarnogrobiščni prebivalci — naselili ponovno na ravninah ob Dravi in Muri. Da so dospeli tudi

Izbor lončenine in bronastih predmetov iz žarnega grobišča na Pobrežju (1000–700 l. pred n. št.). Razna merila

v mariborski kraj, nam potrjujejo meč in sulična ost iz keltskega groba na Pobrežju ter izgubljene keltske grobne najdbe iz Bresternice. Medtem ko k tem zgodnejšim keltskim grobnim najdbam ne poznano pripadajočih bivališč na ravnem, se sledovi keltske naselitve v mariborskem kraju pojavijo ob koncu 2. stoletja pred n. š. na Pošteli. Najdba srednjelatenske fibule v njenih okopih govori za obnovo nasipov v začetku te naselitve, ki jo je morebiti izzval beg Keltov z ravnin, na primer pred vdorom Kimbrov in Tevtonov okrog leta 113 pred n. š., saj so bile najkasneje v tem času s Kelti poseljene tudi druge poprejšnje višinske postojanke v Podravju.

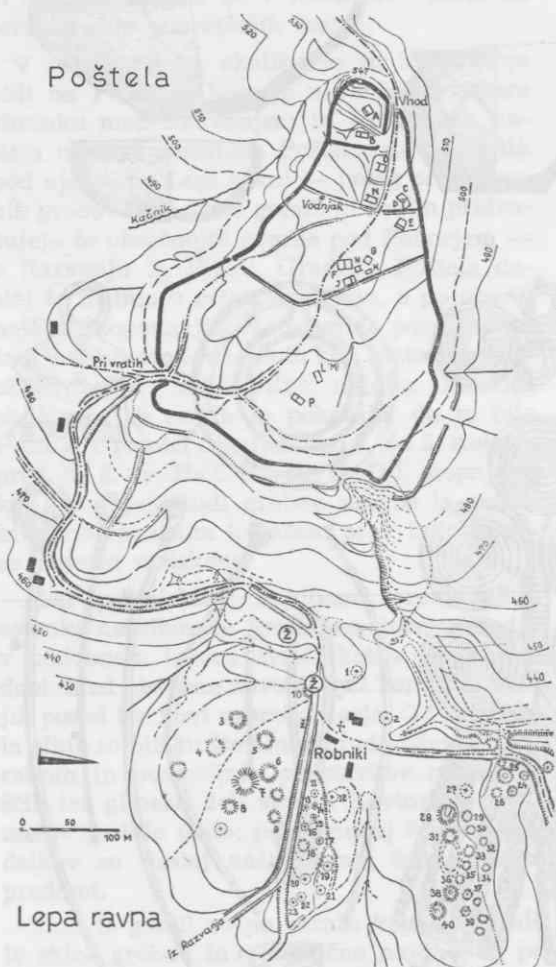
Dokler ta dogajanja ne bodo podrobneje preučena ali potrjena z novimi najdbami, velja opozoriti, da so keltske najdbe na Pošteli v primeri s poprejšnjimi zelo skromne in obsegajo poleg maloštevilnih lončenih ostalin le še srebrn novce ter nekaj kovinskih izdel-

kov. Podobno šibka je poznokeltska kulturna plast tudi drugod, vendar pa — čeprav za to ni ustreznih najdb — še vedno obstoji nazor, da so Kelti v gradiščih — torej tudi na Pošteli? — nadvladali poprejšnje prebivalstvo, a se v njem kmalu stopili. Kot za poprejšnji čas po prenehanju gomilnih pokopov tudi za poznokeltsko obdobje na Pošteli (in drugod) še ne poznamo nobenih grobov, ki bi lahko mnogo prispevali k razjasnitvi teh vprašanj. Pa tudi v drugih predelih mariborskega kraja razen posamičnih novcev ni drugih poznokeltskih najdb. Mariborska ravnina je tako po odselitvi žarnogrobiščnega prebivalstva do prihoda Rimljanov ostala najbrž neobljudena. Izjema so pri tem le že omenjeni posamični keltski grobovi, ki pa tudi ne govore za večja naselja.

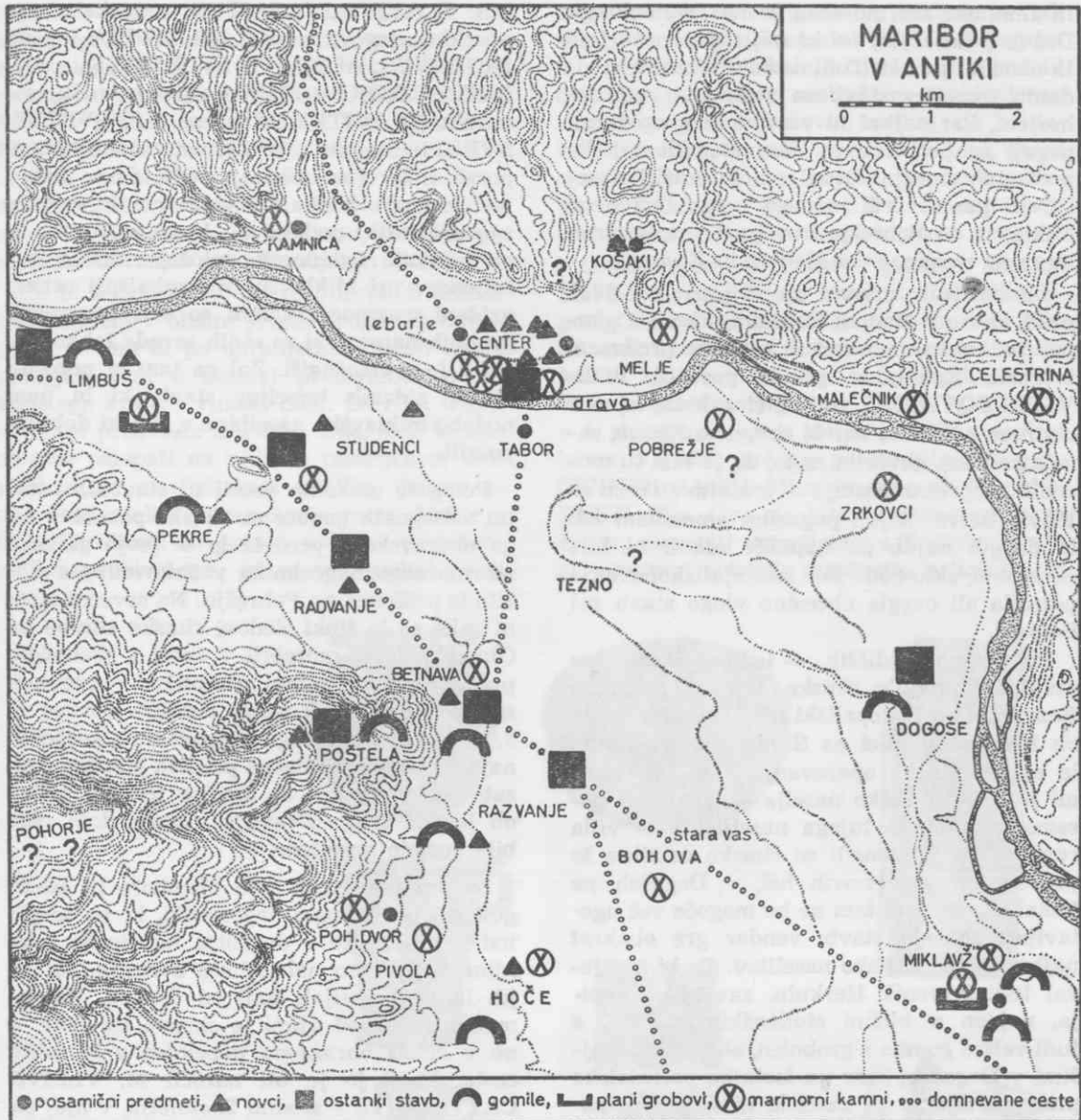
Po etnični pripadnosti lahko med prazgodovinskimi prebivalci mariborskega kraja zanesljivo določimo le Kelte, ki naj bi sodili k plemenu Tauriskov. Prebivalci Poštele naj bi po dosedanjih mnenjih bili del ilirskih Norikov, kar je vprašljivo tako glede Norikov kot njihove ilirske pripadnosti, če upoštevamo, da so Iliri živeli pri nas zanesljivo le tam, kjer jih potrjuje z Balkana prenesen način številnih pokopov pod eno gomilo. Prav tako je nejasno, če so sodili k prednikom Ilirov prebivalci obdobja kulture žarnih grobišč, čeprav so jih označevali kot rane Ilire, Predilire ter celo Venete in Prapanone. Za prebivalce poprejšnjih dob pa vsako takšno opredeljevanje odpade, saj takrat do oblikovanja posameznih etničnih skupin med plemeni indoevropskega prebivalstva še ni prišlo.

Tudi v rimski dobi v Mariboru ni nastalo večje enotno naselje, pač pa so pričele na ta prostor delovati nove silnice, ko so ga Rimljani upravno, z gospodarstvom ter civilizacijskimi novotami povezali s svojo državo. Pričetki teh stikov po trgovski poti izvirajo že iz časa pred vojaško zasedbo, vendar tu ni dovolj najdb, da bi jih lahko pobliže ugotavljali. Določeni zgodnji rimski vplivi bi bili možni le na keltski naselbini na Pošteli, kolikor tudi ti ne sodijo v poznejši čas.

Po zasedbi je mariborski kraj ostal v Noriku in je bil pozneje, ko so v začetku 2. stoletja Rimljani ustanovili pri Lipnici mestno naselbino municipium Flavia Solva vključen v njeno samoupravno ozemlje. Prvih 60 let zasedbe od leta 15 pred n. š. do upravnih reform cesarja Klavdija v sredini 1. stoletja je tudi tu pomenilo prehodni čas prilagajanja rimskemu načinu življenja. Najdb iz tega časa z izjemo nekaj nezanesljivih novcev ni,

Plan Poštele in grobišča na Lepi ravni pod njo. (Izdela P. Schlosser pred letom 1915; novejša dopolnitev le vrš N, O, P, odkritih do leta 1917 in planih žarnih grobov (Z), odkritih po letu (1972))

Najdišča iz rimske dobe v mariborskem muzeju

a tudi rimskih najdb s Poštele ni mogoče dovolj prepričljivo časovno razčleniti. Tu ni ostankov zidanih stavb, zato so v gradišču ostali le keltski domačini, a najbrž ne vsi in tudi ne posebno dolgo. Zaradi odročne lege Poštele Rimljanov ni posebej vznemirjala in zato se je njeno prebivalstvo najbrž razredčilo po naravni poti s postopnim odseljevanjem v dolino, kjer so se odpirale nove in privlačnejše možnosti za preživljanje.

Antične najdbe s Poštele so ob pojemajoči naselitvi redke in zajemajo večinoma le doma izdelane glinaste posode. Med dosedanjimi najdbami je le malo uvoženega posodja in videti je, da med njimi ni bilo značilnih

vrčev, skodel, pladnjev, čaš, oljenk in posod iz pečatne gline. Čeprav so ugotovili kovačnico, pa so najdbe železnih izdelkov zelo redke, a tudi bronasto fibulo so našli le eno. Nekaj novcev od Avgusta do Trajana daje zgodnjericimski naselitvi Poštele prepričljiv časovni okvir.

Večina mariborskih antičnih najdb sodi v drugo polovico 1. in v 2. stoletje, kar dokazuje, da se je naselitev mariborskega okoliša v času, ko je postal Norik rimska provinca, bistveno spremenila in pomnožila. Med glavnimi pomniki tega obdobja sodijo gomilna grobišča — v Miklavžu na Dravskem polju, Dogošah, pri Hočah, pod Poštelo, v Pekrah

in Limbušu ter morebiti še na levem bregu Drave (»Lebarje«) — ki najbolj ponazarjajo ta nenadni porast. Tudi ostanki bivališč in zidanih temeljev stavb so večinoma pod Pohorjem, kar najbrž ni v zvezi le z ugodnimi pogoji za poljedelstvo, temveč tudi z neko prometno smerjo. Drugi manj izraziti nasehitveni pas se drži južnega brega Drave od Miklavža do Pobrežja in sega še na severno stran na ravnico med Meljem in Kamnico.

Od antičnih ruševin so najprej leta 1821 našli tiste pri dvorcu Betnava, kjer so izkopali tudi nekaj marmornih kamnov: predvsem žrtvenik Eponi, ki ga je posvetil VOLVSIVS EQVESTER, najbrž človek zaposlen v cestnem prometu, kar bi skupno z Epono, zavetnico konj, govorilo za to, da je bila tu morebiti preprežna postaja — mutatio ob cesti za Flavio Solvo. Kljub pogostim omembam teh in drugih najdb pa najdišče nikoli ni bilo raziskano, zato bodo šele sedanja izkopavanja potrdila ali ovrgla obcestno vlogo stavb pri Betnavi.

Pri drugih najdiščih, — ledina »stara vas« pri Bohovi, najdbe rimske opeke na polju pri Razvanju, ob Pokopališki ulici v Radvanju in ob Korbunovi ulici na Studencih gre doslej le za površinska opazovanja, zato ne vemo, ali je bilo tu vaško naselje — vicus ali posamična pristava tujega naseljenca — villa rustica. Na Studencih so rimske ostaline že prekrile gradnje novih hiš, v Dogošah pa kanal Drave, zato tam ne bo mogoče več ugotavljati značaja stavb, vendar gre obakrat najbrž za poljedelsko naselitev. To bi potrjeval tudi žrtvenik Herkulu, zavetniku imetja, najden v bližini studenških ruševin, a tudi velika gomila z grobnico, obdana z manjšimi v Dogošah, kaže na lastnika poljedelske pristave. Kje je bil zaselek, ki so mu pripadale sedaj že uničene gomile v Pekrah, ni bilo ugotovljeno.

Velike gomile pri Miklavžu in najdbe iz njih govore za naselitev tujcev, bodisi podjetnikov v zvezi s prometom po cesti iz Poetovione ali po Dravi (bližnji kamnolomi onkraj reke?). V eni izmed velikih gomil je iz plošč sestavljena grobnica, v kateri je bil pepel umrlega z bogatimi pridatki — steklenimi posodami, južnogalsko sigilatno skodelo, bronasto škatlico za ličila ter okovjem ženske noše. Te gomile so bržkone družinsko pokopališče naseljencev, medtem ko so druge manjše s pokopi podložnega osebja že izravnane. Nagrobnike z njih so v pozni antiki uporabili za oblogo okostnega groba, kjer so jih tudi našli. Iz njih smo spoznali imena prebivalcev miklavškega kraja, ki so

bili: FLAVIVS DIOCAITVS — še keltskega porekla, njegova žena CAIA FINITA ter sin INGENVVS; ALBINIVS LVCRETIVS in ALBINIA COVSO — tudi keltskega rodu, sorodnik (?) AVITVS in suženj MANSVETVS; SVRIO — najbrž osvobojenec vzhodnjaškega porekla. Dvojna imena povedo, da so nekateri že imeli rimsko državljanstvo, ki so ga v zgodnji antiki podeljevali le po zaslugah, to pa potrjuje uglednejši položaj rimskih naseljencev pri Miklavžu. V tamkajšnji cerkvi vzdani marmorni kamni so deli bogatejših grobnih naprav, ki so si jih seveda lahko naročili le premožnejši. Žal pa tam ni nobenih sledov zidanih temeljev stavb, ki bi nam podobo miklavške naselbine v rimski dobi izpolnili.

Poleg že uničenih gomil in stavbnih ostalin v Dogošah govore za rimsko poselitev tega obdravskega predela le še levja glava z marmornega nagrobnika v Zrkovcih ter korito iz peščenca na Pobrežju. Na severni strani reke so le šibki sledovi rimske stavbe na Glavnem trgu, morebiti v zvezi s prehodom prek Drave, saj so tam in v bližini v mestnem središču našli tudi nekaj rimskih novcev iz 3. in 4. stoletja. Drugih neposrednih seliščnih najdb s tega središčnega predela Maribora ni, zato je videti, kot da sončne terasne police ob levem bregu Drave v rimski dobi niso bile gosteje naseljene.

Za poselitev tega dela Maribora bi lahko govorili tudi rimski nagrobniki, ki pa so jih tod vse našli že v drugotni legi in je tako njihovo prvotno nahajališče neznano, saj so jih lahko pripeljali tudi od drugod. Najpomembnejša med njimi je skrbno izdelana, a ne v celoti ohranjena pepelnica s Koroške ceste, ki si jo je bil naročil M. VLPIVS CATVLLINVS v sredini 2. stoletja, v njej pa naj bi bili počivali tudi žena IVLIA IANVARIA ter otroka SEVERIANVS IN SEVERIANA. Rimsko državljana iz časa cesarja Trajana sta bila tudi M. VLPIVS PRIMVS in VLPIA SISIVNI (keltskega rodu), katerih nagrobnik so našli v zidovih stolne cerkve. Na marmornem kosu grobne naprave, predelane v židovski nagrobnik, je vklesano grško oziroma vzhodnjaško ime ASCLEPIADES, posvetitelj žrtvenika Herkulu, najdenega v sodobnih ruševinah Pristana, pa je bil C. IVLIVS EPTINO... Na enem izmed obeh nekoč v Melju vzdanih nagrobnikov je naveden FIRMVS SABINI filius, torej svoboden domačin brez državljanstva, domačega rodu pa sta bila tudi SECVNDINVS QVISPITTVLI filius in žena AVRELIA GEMELLA (ter sin RESPECTVS), katerih nagrobnik so našli pri

cerkvi v Kamnici. Še najbolj opozarja na bližnji grob v Celestrini najden in sedaj pogrešan nagrobnik, ki si ga je bil naročil poromanjen domačin AVSSCVS SATVRNINI filius, v grobu pa naj bi bila tudi žena VERECVNDI in sin AVITVS. Na drugih marmornih kamnih, ostankih nagrobnih spomenikov, ni ohranjenih imen; dva sta vzdana v Vodnem stolpu v Pristanu, tretjega pa so nedavno našli pri obnavljanju stolnice.

Če bi mogli trditi, da so bili vsi ti kamni tudi najdeni v bližini svojih drugotnih nahajališč, potem bi po ohranjenih imenih lahko presojali tudi o sestavi prebivalcev mariborskega kraja v rimski dobi. Številni Ulpiji so znani predvsem iz Poetovione, zato bi bilo mogoče sklepati na njihovo razširjenost tudi v bližnjem mariborskem okolišju, čeprav je oba kraja delila provincijska meja. Možje z državljanstvom so gotovo sodili k pomembnejšim prebivalcem, ki so tod najbrž imeli

odločilen pomen v trgovanju, prometu in tudi zemljiški posesti. Svobodni tujci — peregrini si do cesarja Karakale, ki je leta 212 podelil državljanstvo vsem svobodnim prebivalcem, sicer niso pridobili dovolj zaslug, da bi dobili državljanske pravice, a že po tem, da so si naročali marmorne nagrobnike, lahko sklepamo, da so prav tako sodili med premožnejše prebivalce mariborskega kraja.

O antičnem prebivalstvu južnega obrobja Maribora nam dajejo zanimive podatke — poleg izginulega sarkofaga iz obokanega groba med Limbušem in Radvanjem, marmorni kamni iz župne cerkve v Spodnjih Hočah. Tam je vzdana nagrobna plošča, ki so jo že v 1. stoletju za svoje starše naročili sinovi in hčere, v grobu pod njo pa sta bila pokopana SENNVS SACRI filius in žena CONA MODESTI filia. Oba sta bila še neromanizirana Kelta, morebiti priseljence s Poštele, ki sta si v ravnini poiskala ugodnejšo priložnost za

Izbor najdb iz rimskodobne gomile pri Miklavžu na Dravskem polju (zgodnje 2. stoletje). Razna merila

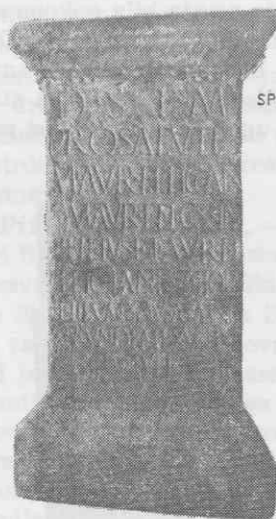
BETNAVA

PRISTAN

SPODNJE HOČE

SPODNJE HOČE

MELJE

SPODNJE HOČE*

MIKLAVŽ

KČROŠKA CESTA

Nekateri marmorni spomeniki iz mariborskih najdišč. Razna merila

preživljanje. Da je bil hoško-pivolski kraj blizu rimske ceste vabljava naselitvena točka, pričajo še na polju pri Bohovi vzdani večji nagrobnik (brez imen), ter ostanki sedaj pogrešanih nagrobnikov v Pohorskem dvoru, od katerih je eden pripadal grobu nekega aedila, edine znane uradne osebe iz mariborskega okoliša. V Pivoli so našli »sarkofag«, a tudi za številne gomile v tem okolišu ne vemo, če katere pripadajo rimski dobi. Zavetniku trgovine Merkurju posvečen žrtvenik je tod nekje dal postaviti osvobojenec

PRIMIGENIVS, ki je trgovske posle morebiti opravljal zase ali še za bivšega gospodarja, to pa je bil TITVS ATTIVS, najverjetneje iz Flavie Solve. Za pomen hoškega dela mariborskega kraja pa govori še žrtvenik božanstvu Mitri v kripti hoške cerkve, ki ga je dal izklesati neki PHILVMENVS za tri prijatelje. To so bili: M. AVRELVS FELICIANVS starejši, njegov sin M. AVRELVS FELICISSIMVS ter M. AVRELVS FELICIANVS mlajši — vsi državljeni po letu 212. Če so res živeli prav tod in kaj so počeli, sicer ne ve-

mo, a gotovo so bili skupno s svojim prijateljem člani verske bratovščine Mitrovih častilcev, ki so ji pri nas v 3. stoletju pripadali predvsem vojaki, sužnji, trgovci in drugi.

V rimski dobi torej ni bilo v mariborskem okolišu nič drugega kot skupek vasic in pristanov. Njihovi prebivalci so bili tod rojeni ali ssem priseljeni romanizirani domačini kot svobodni tujci, osvobodenci in sužnji, najpomembnejši med njimi z rimskim državljanstvom pa zemljiški posestniki, trgovci ali zaposleni v rimskih službah. Celotno prebivalstvo mariborskega kraja najbrž naenkrat ni štelo več kot nekaj sto ljudi. Težišče naselitve je bilo pod Pohorjem, kako pa to kaže usmeritev prometnih poti, lahko le ugibamo. O rimskih cestah na tem območju ni nobenih itinerarskih podatkov, a tudi nobenih odkritih ostankov cestišča. Prek Maribora je očitno peljala rimska cesta za Flavio Solvo, tako iz Celeie ob zahodnem robu Dravskega polja mimo Betnave kot iz Poetovione ob desnem bregu Drave prek Miklavža. Njun potek skozi južni Maribor so doslej le domnevali, prehod prek reke (z lesenim mostom?) pa je bil najverjetneje na mestu srednjeveškega mostu. Nejasno je tudi nadaljevanje proti severu, saj ni zanesljivih znakov niti v smeri mimo Kamnice, niti skozi Košake v Pesniško dolino ter dalje čez Plač. Prav tako se le domnevata dve smeri proti zahodu na Koroško: mimo antičnih najdišč na desnem bregu do Ruš (s prehodom prek reke) in ob prisojnem manj poseljenem ožjem levem bregu prek Selnice.

Glavna gospodarska dejavnost v rimski dobi je bilo gotovo poljedelstvo. V ta namen so občutno izkrčili gozdove oziroma razširili še prazgodovinski naselitveni prostor, zlasti pod Pohorjem, ter na terasah na Dravi, kar pa tudi lahko samo domnevamo. O morebitnem vinogradništvu in gozdarstvu ni podatkov, čeprav je bilo oboje možno. Kamen za gradnje stavb mariborskega kraja so lomili kar najbliže, zlasti na Pohorju, čeprav najbrž ne v takih količinah, da bi o lomljenju ostali izraziti sledovi. Marmor za izdelavo spomenikov so očitno dovažali po cesti iz marmorolomov na šmartinskem Pohorju, morebiti tudi od bliže (npr. s Planice nad Framom), o čemer pa ni dokazov. Koliko teh spomenikov so izklesali v poetovionskih kamnoseških delavnicah, ne vemo, kot tudi ne, če ni kakšen tak izdelek prispel v Maribor tudi iz Flavie Solve. Kakšne lastne kamnoseške obrti v Mariboru najbrž ni bilo kot tudi ne drugih pomembnejših obrtnih dejavnosti. Tudi o plemenski pripadnosti domačega prebivalstva lahko le ugibamo in od zemljepisnih imen

zadeva mariborski prostor le ime mimo tekoče reke — Dravus.

Že zavoljo tega, ker ni na razpolago obsežnejših skupin grobnih ali naselbinskih najdb, ne moremo zasledovati rimskodobne zgodovine mariborskega kraja v njenem podrobnejšem zaporedju. Po navidezni šibki naseljenosti v času zasedbe se v prvi polovici 1. stoletja, — sodeč po novcih, — življenje omejuje še na poprejšnjih bivališčih (Poštela, Limbuš), po upravni preobrazbi dotedanjega »noriškega kraljestva« v provinco Noricum pa se prebivalstvo kmalu pomnoži in skupno z rimskimi priseljenci na novo nastalih pristanov in ob novo zgrajenih cestah doživlja miren in razcvetajoč razvoj vsaj do vdora Kvadov in Markomanov. Koliko so ti poleg Flavie Solve razdejali tudi mariborske naselbine, ne vemo, a vsaj del napadalcev je pot proti jugu morala voditi tod mimo. Obnova v razdejanih pokrajinah je v zgodnjem 3. stoletju najbrž tudi tu privedla spet do blaginje, saj iz tega časa izvirajo nekateri marmorni kamni, številnejši pozni novci z obeh bregov Drave ter pozne najdbe z drugih najdišč. V 4. stoletju so se nekateri morebiti spet zatekli na Poštelo, pri Miklavžu pa so uporabili že zavržene poprejšnje nagrobneke za izdelavo novega groba. Po dokončnem propadu Flavie Solve v začetku 5. stoletja je tudi mariborski kraj kot prehodna točka ob trgovski cesti proti jugu izgubil svoj pomen. Najmlajši novci (Teodozijev) izvira z Glavnega trga, kjer je bil prehod čez Dravo še naprej v rabi, saj so tudi Heraklijev novci iz 7. stoletja našli tam blizu.

Tako kot ni nič znanega o propadu posameznih rimskih naselij in postojank, ni tudi nobenih najdb, ki bi pričevale o prisotnosti drugih ljudstev po propadu rimske države vse do slovanske naselitve. Tudi o novih slovenskih naseljencih v mariborskem kraju še ni arheološke potrditve, zato lahko le domnevamo, da so tu našli opustošeno ali komaj obljudeno okolje. Že po imenih novih naselij, »Razwei« (Razvanje) iz 10. in »Radewan« (Radvanje) iz 11. stoletja vidimo, da je bil najprej naseljen spet že poprej močnejše obljuden podpohorski svet, od katerega je gotovo ostalo še kaj razvalin. V prvih zapisih že kot zidana stavba (»Huzi« oziroma »domus«) imenovan prvotni Pohorski dvor je morebiti prva fevdalna postojanka, medtem ko je poleg sponhaimske utrdbe na Piramidi na prav tako opuščeni tleh ob Dravi zraslo podložniško naselje postalo prednik srednjeveškega mesta in s tem tudi poznejše strnjene naselitve na severnem bregu Drave.

OPOMBE

Ta prikaz je povzet po obširnejši obravnavi mariborske prazgodovine in antike v Časopisu za zgodovino in narodopisje n. s. 4 (1968) 9 ss in 6 (1970) 159 ss z obširnejšimi dokazili v opombah, ki so tu zato opuščene. Kratek seštevek mariborskih starin imajo tudi Arheološka najdišča Slovenije (1975) 304 ss, pregledni povzetek prinaša Krajevni leksikon Slovenije 4 (1980) 173 ss, obširnejši poljudni prikaz pa prinašajo član-

ki v tedniku 7 DNI 17 (1967) št. 8 do 24: Mariborska pravadnina.

Pomembnejše novote od takrat so: S. Pahič, Poštelski grobovi, Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. 10 (1974) 4. ss; B. Teržan, Zur Chronologie der hallstattzeitlichen Keramik von Poštela, Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte Wien 10 (1978) 65 ss ter V. Pahič, Zakopna najdba iz Pekla pri Mariboru, Arheološki vestnik 34 (1983) v tisku.

MARIBOR DO ZAČETKA 17. STOLETJA

JOZE MLINARIČ

Širše mariborsko območje na obeh bregovih Drave je bilo obljudeno v prazgodovini, o čemer pričajo neolitske najdbe v Kamnici, na Teznem in po obronkih Vzhodnega Pohorja, kakor tudi odkritja iz bronaste dobe (pod Kalvarijo in na Hočkem Pohorju) ter tista iz železne dobe (ob Mladinski in Koroški cesti, na Pobrežju, v Spodnjem Radvanju, na Pošteli, v Laznici in na Zrkovcih).

V času ob koncu 2. stoletja pred našim štetjem je navedeno območje sodilo k noriškemu kraljestvu, ki je leta 46 našega štetja postalo provinca Norik in od tedaj se je tudi pričela romanizacija ilirsko-keltskega življa. O večji naseljenosti iz te dobe ob važni poti, ki je vodila proti Flavii Solvi, moremo govoriti le za območje na desnem bregu Drave (zlasti okoli Betnave), medtem ko gledamo v najdbah z mestnega območja le slučajnostne najdbe, ki nam dokazujejo obstoj le posameznih stavb v kraju (najdbe na Glavnem trgu, v Trubarjevi ulici in na Partizanski cesti).¹

Po letu 568 so na imenovanem območju postali gospodarji Avari in Slovani, ki so zasedli gričevje okoli kasnejšega Maribora, medtem ko je območje sedanjega mesta ostalo neobljudeno. V času vojn Karla Velikega proti Avarom so prišli tudi Slovenci ob Dravi pod frankovsko nadoblast in njihovo ozemlje je bilo leta 803 priključeno Furlanski marki, z letom 828 pa je prišlo v okvir Spodnjepanonske mejne grofije, ki je bila pripojena Vzhodni marki. Prvo kolonizacijo so v veliki meri konec 9. stoletja uničili Madžari. Okoli leta 975 pa je Podravje prišlo v okvir Podravske ali Ptujске krajine,² katere prvi mejni grof Rachwin je prejel leta 985 od Otona III. obsežno posest v Razvanju pod Po-

horjem (villa Razuuai) in okoli njega,³ s čimer se je pričela intenzivna kolonizacija. Po eni strani si je ta utirala svojo pot iz salzburškega Ptuja, po drugi strani pa iz deželno-knežjih postojank; zaključena je bila v glavnem sredi 12. stoletja. Kolonizacijo širše mariborske okolice so po letu 1100 pospeševali predvsem Spanheimi, ustanovitelji mariborske in radgonske gospoščine.⁴ Predvsem s podelitvijo posesti benediktinskemu samostanu v Št. Pavlu na Koroškem, ustanovi Spanheimov iz leta 1091, se v listinah pojavijo prva imena naših krajev na mariborskem območju: okoli leta 1100 Radvanje (oppidum Radewan) in Kamnica (Gemz),⁵ 1146 Hoče (Choz) in Slivnica (Scliuniz)⁶ in 1164 kasnejše mariborsko predmestno naselje Melje (Melnich).⁷ Okoli leta 1200 se navaja zahodno od današnjega Maribora grad Viltuš (castrum Wilthūs), v letu 1238 pa vzhodno od Maribora Vurberk (Wrmberch).⁸

Prvo poročilo o mariborski trdnjavi, o Mariboru in o ministerialih Mariborskih imamo iz leta 1147 iz Kronike; ta pripoveduje, da je Bernard Spanheimski, ki je padel v drugi križarski vojni v Mali Aziji, zapustil svojemu dediču in bratrancu, mejnemu grofu Otakarju Traungaveu poleg drugega tudi »daz huss ze Marpurch unt den marcht« ter mariborske (die von Marpurch) in limbuške ministeriale (die Leuvenbach).⁹ Nimamo razloga za dvom, da je takrat mariborska trdnjava že stala in tudi ne za to, da so na njej prebivali spanheimski ministeriali Mariborski, upravičeno pa smemo dvomiti, da je tedaj naselbina pod gradom glede na to, da se Maribor kot trg (forum) navaja leta 1209,¹⁰ imela (1147) že status trga. Prvo zanesljivo poročilo o obstoju mariborske trdnjave je iz leta 1164, ko je